

Fiktyvumo suvokimo struktūrinės paralelės šv. Augustino ir Wolfgango Iserio teoriniame mąstyme

Mantas Tamošaitis

Klasikinės filologijos katedra
Anglistikos, romanistikos ir klasikinių studijų institutas
Vilniaus universitetas
El. paštas mantas.tamosaitis@ff.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0001-5063-5985>

Santrauka. Straipsnyje rekonstruojamos ir gretinamos šv. Augustino biblinio teksto hermeneutikos ir Wolfgango Iserio recepcijos teorijos prielaidos, siekiant parodyti, kad abi teksto suvokimo koncepcijos remiasi ne binarine tikrovės ir fikcijos opozicija, o trinarėmis struktūromis. Iserio realumo, fiktyvumo ir įsivaizdavimo triada, pagrįsta žmogaus plastiškumo idėja, literatūrą apibrėžia kaip antropologinį modusą, kuris inscenizuodamas leidžia peržengti empirinės patirties ribas. Augustinas, nors ir išlaiko dualistinį ontologinį horizontą, skaitymo akte taip pat išskiria ekstratekstinę (*res*), intratekstinę (*signa*) ir subjektui priklausančią iliuminacijos plotmę; pastaroji transgresyviai atveria dieviškąjį pažinimą. Straipsnyje atskleidžiama, kad šios izomorfiškos teksto suvokimo struktūros leidžia persvarstyti aktyviosios hermeneutikos santykį su moderniąja literatūros teorija ir įžvelgti recepcijos teorijos anticipaciją Augustino mąstyme.

Reikšminiai žodžiai: transgresija, fiktyvumas, hermeneutika, šv. Augustinas, Wolfgangas Iseris.

Structural Parallels in Perceiving the Fictive in the Thought of St. Augustine and Wolfgang Iser

Abstract. This article reconstructs and compares the hermeneutical premises of St. Augustine's biblical interpretation and Wolfgang Iser's reception theory, arguing that both are grounded not in a binary opposition between reality and fiction, but in triadic structures. Iser's triad of the real, the fictive, and the imaginary – which is rooted in the idea of human plasticity – defines literature as an anthropological mode that stages the transgression of empirical limits. Augustine, while maintaining a dualistic ontology, similarly distinguishes between the extratextual (*res*), intratextual (*signa*), and the subjective realm of illumination, which opens access to divine knowledge. The article shows that these isomorphic structures of textual understanding allow for a reassessment of the relationship between early hermeneutics and modern literary theory, and uncover anticipations of reception theory in St. Augustine's thought.

Keywords: transgression, the fictive, hermeneutics, St. Augustine, Wolfgang Iser.

Moderniosios literatūros teorijos sąlygiškai retai lyginamos su antikinėmis. Antikos autorių darbai dažniausiai pristatomi tik kaip moderniosios literatūros teorijos ištakos. Dažna literatūros teorijos istorija ar antologija remiasi dviem svarbiomis antikinėmis sąvokomis, skirtomis meno kūrinio poveikiui ir prigimčiai nusakyti: 1) Aristotelio katarsio (κάθαρσις)

Received: 31/07/2025. **Accepted:** 24/11/2025.

Copyright © Mantas Tamošaitis, 2025. Published by Vilnius University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

konceptija ir 2) Platono konceptualizuota bei Aristotelio permąstyta „mimēzēs“ (μίμησις) sąvoka, kuria grindžiamas kone visas Antikos mąstymas apie meną ir tikrovės reprezentaciją jame. Įvairiais leksiniais pavidalais ir formomis „mimēzēs“ yra viena ilgaamžiškiausių Vakarų filosofijos sąvokų. Ja ilgą laiką rėmėsi kone visas teorinis mąstymas apie tikrovės ir (meninės, bet ne tik) fikcijos santykį (Halliwell, 2002, p. 5–6).

Moderniosios teorijos, atsiremiančios į platoniską meninės reprezentacijos supratimą, pagrįstos binariu mąstymo principu ir aiškia fikcijos ir tikrovės opozicija. Platonas, mąstydamas apie meno kūrinį ne tik iš mimetinės, bet ir iš idėjų teorijos perspektyvos, įvardija meno kūrinius sąvoka εἶδωλον (*Resp.* 598b8) – žodžiu, galinčiu reikšti atvaizdą, pavidalą, fantomą (LSJ, s. v.), ir implikuoja, kad meno kūrinys ontologine prasme yra net ne antrinė, o tretinė forma, hierarchiškai nutolusi nuo atvaizduojamo objekto, kurį atkartoja, idėjos. Toks mąstymo principas, perimtas vėlesnių mąstytojų, daugiausia lėmė būtent binarinį, tikrovės ir fikcijos opoziciją pagrįstą Vakarų filosofijos mąstymą apie meno kūrinius (Halliwell, 2002, p. 37–38).

Binarinį tikrovės matymą, pagrįstą tikrove ir jos atvaizdu, faktų ir jo dublikatu, kaip vieną iš esminių Vakarų filosofijos mąstymo problemų reprezentacijos teorijoje, primindamas platoniškąsias perskyras (e.g., *Resp.* 596c), įvardija ir kritikuoja Jacques'as Derrida (Derrida, 1981, p. 191–193), bandydamas parodyti, kad mimēzēs yra ne dviejų baigtinių objektų, o dviejų kuriančių subjektų *santykis* (Schweiker, 1988, p. 31). Kritikuodamas šią binarinę sistemą, Derrida ją apibendrintai įvardija kaip „platonizmą“, tačiau patikslina, kad kaip „platonizmas“ čia įvardijama „daugiau ar mažiau visa Vakarų filosofija, taip pat ir antiplatonizmai, kurių iš jo kyla“¹ (Derrida, 1981, p. 191). Kitaip tariant, ne taip svarbu, ar pirmenybė (e.g., estetinė, etinė, ontologinė, epistemologinė) teikiama objektui, ar jo atvaizdui, klaidinga atrodo pati platoniškosios mimēzēs prielaida.

Derrida pastaba dėl binarinės opozicijos pagrįsto mąstymo apie fikcijas tradicijos nusielpno kritikos, nes pats Derrida kaip dekonstrukcijos atstovas gal kiek pernelyg lengvai įvardija įvairius mąstytojus kaip „platonistus“, bet, kita vertus, įkvepia savotiškam minties eksperimentui, į kurį šiame straipsnyje ir leisimės. Straipsnyje sieksime į fiktyvaus teksto suvokimo tradiciją Vakaruose pažvelgti neapsiribodami binarine opozicija ir minėta ontologine fikcijos apibrėžtimi bei aptarti fiktyvumu pasižyminčio teksto suvokimo paraleles šv. Augustino (354–430 m.) ir Wolfgango Iserio (1926–2007 m.) teoriniame mąstyme.

Wolfgangas Iseris pasirinktas kaip hermeneutinės tradicijos atstovas, kuris atmeta binarinę opoziciją, slypinčią platoniškosios mimēzēs prigimtyje:

Senoji fikcijos ir tikrovės priešprieša numato nežodinį žinojimą, kas yra fikcija ir kas yra tikrovė, fikciją iš esmės apibūdinant tikrovę nusakančių atributų nebuvimu. Toks abejojimas įsitikinimas užtemdė esminę Naujųjų laikų epistemologijos problemą. Šią problemą Naujųjų laikų pasaulis paveldėjo iš dekartiškojo mąstymo: kaip gali egzistuoti tai, kas – nors ir konkretus bei esamas – neturi tikrovės pobūdžio? (Iser, 2002, p. 15)

Šią priešpriešą, fikcijos ir tikrovės antitezę, Iseris siūlo keisti realumo, fiktyvumo ir įsivaizdavimo triada, „[...] kuri padės mums grožiniame tekste išryškinti specifinį fiktyvų

¹ Vertimas – straipsnio autoriaus.

dėmenį. Fikcijos ir tikrovės dichotomija neišvengiamai numenkina vieną gyvybinį teksto matmenį“ (Iser, 2002, p. 16). Triadą vėliau eksplikuosime plačiau.

Pasirinkimas ieškoti būtent šv. Augustino mąstymo panašumų arba struktūrinių paralelių, lyginant jį su Iserio hermeneutika, gali atrodyti keistas. Kartu su neoplatonizmo įtaka dualistines nuostatas perima ir Augustinas, pritaikydamas jas menui, o jusliškai patiriamus atvaizdus, kaip ir Platonas, jis laiko ontologiniu atžvilgiu mažiau vertingais (plačiau žr. Tamošaitis, 2019, p. 77–80). Šv. Augustino mąstymas ir saviprata neretai įvardijami kaip pagrįsti dualistinėmis perskyromis tarp kūno ir sielos (Niederbacher, 2014), vidaus ir išorės, *res* ir *signum* (Harrison, 2013, p. 687). Augustinas tiek ontologine, tiek etine prasme itin kritiškas bet kokioms meninėms tikrovės reprezentacijoms ir gretina jas su stabmeldyste (Tamošaitis, 2019, p. 83–84), tačiau daug dėmesio skiria teksto suvokimo ir interpretacijos klausimams, o jo, kaip teologo, religinis santykis su tekstu leidžia daryti prielaidą, kad apie tekstą (ir jame vaizduojamą tikrovę) bei jo suvokimo aktą mąsto plačiau, negu vadovaudamasis tik dvinare opozicija.

Žinoma, toks Augustino lyginimas su pusantro tūkstantmečio jaunesniu Iseriu reiškia kelionę prie vėlyvosios Antikos autoriaus veikalų pasiremiant modernia teorija ir jos conceptualiuoju aparatu. Kitaip tariant, elgiamės priešingai, negu reikalauja pagrindinis idėjų istorijos principas. Taip nedaryti griežtai įspėja idėjų istorijos patriarchas Quentinas Skinneris (Skinner, 1969, p. 7–8). Vis dėlto svarbu prisiminti Richardo Rorty pasiūlytą perskyrą tarp istorinės ir racionalios filosofinės rekonstrukcijos. Idėjų istorijoje, o ir apskritai istoriniame filosofijos tyrime įprastai bandomė atkurti intelektualinio gyvenimo, kuriame gyveno praeities mąstytojai, vaizdą, vadovaudamiesi jų pačių sąvokomis ir sąmoningai susklausdami savo (kaip tyrėjų) turimą žinojimą – tokiam tyrimui taikytinos Skinnerio pasiūlytos ribos, o anachronizmas laikytinas nuodėme (Rorty, 1984, p. 50). Tačiau Rorty pastebi, kad, skirtingai negu istorinė, racionali rekonstrukcija, siekianti įtraukti seniai mirusius filosofus į modernių klausimų svarstymą ir besiremianti prielaida, kad jie turėjo puikių aktualių minčių, tačiau jų raiška buvo apribota gyvenamojo laiko, ne tik įgalina mus svarstyti anachroniškai, bet, apskritai, anachroniškas sąvokų taikymas čia ir neišvengiamas, ir neproblemiškas, jei tai daroma sąmoningai (Rorty, 1984, p. 53–55).

Mūsų tyrimas ir bus tokia racionali rekonstrukcija. Jo tikslas – parodyti, kad net ir dualizmu grįsto Augustino teologinio mąstymo apie teksto suvokimą nereikėtų redukuoti vien tik į binarines ontologines opozicijas – jame galima įžvelgti paralelių su Iserio triada.

Dėl kūrinių tematikos daugiausia dėmesio nuspręsta skirti Augustino *De Doctrina Christiana*, taip pat *De Magistro* ir *Confessiones*; o Iserio atveju – *Das Fiktive und das Imaginäre. Perspektiven literarischer Anthropologie* (Fiktyvumas ir įsivaizdavimas: literatūrinės antropologijos perspektyvos), šiek tiek atsižvelgiant ir į *Der Akt des Lesens. Theorie ästhetischer Wirkung* (Teksto suvokimas. Estetinio poveikio teorija) koncepciją. Iserio ir Augustino hermeneutikos principų tyrėjai nėra lyginę. Geriau paieškoję tyrimų, apimančių abiejų autorių veikalus, rasime tik du magistro darbus: viename, remiantis Iserio recepcijos teorija, nagrinėjama Augustino ir Vico filosofija (Maresca, 2025), antrasis skirtas Augustinui artimo egzegeto Origeno biblinio teksto teorijai įvertinti, atsižvelgiant į Iserio teoriją (Abou Dib, 2016). Šv. Augustino santykis su konkrečiomis meninėmis

fikcijomis, nors ir nebūtinai tiesiogiai, aptartas šiek tiek gausiau (e.g., O'Connell, 1978; Harrison, 1992; Fendt, 1999; Smith, 2001; Cullhed, 2015; Tamošaitis, 2019). Atlikta nemažai svarbių šv. Augustino tekstams suvokti skirtų tyrimų (e.g., Stock, 1996; Stock, 2001; Carey, 2008; Stock, 2017; Gramigna, 2020), o jo hermeneutikai ir ženklo teorijai skirtų tyrimų gausa – sunkiai aprėpiama. Atskirų Iserio teorijos tyrimų taip pat nemažai – bene visi tekstai apie Iserio teoriją neišvengiamai susiję su jo fikcijos samprata. Šiame straipsnyje daugiausia bus vadovaujamasi fundamentaliu De Bruyno (2012) Iseriui skirtu tyrimu ir Jurgutienės (2011) tyrimu, skirtu Iserio estetinio suvokimo teorijai apžvelgti.

Iserio prielaidos: fikcija kaip antropologinė neišvengiamybė ir įmanomybės panorama

Iserio mąstymas orientuotas į grožinę literatūrą kaip į santykinai savarankišką žmogiškosios veiklos sritį. Tai rodo ir veikalui *Das Fiktive und das Imaginäre* priskirta paant-raštė: „Literatūrinės antropologijos perspektyvos.“ Taigi Iserio kalbėjimas apie fikcijas ir fiktyvumą orientuotas į literatūrą kaip į žmogiškąją veiklą, pasižyminčią fiktyvumu. Pabandykime į pateikiamą triados (realumo, fiktyvumo ir įsivaizdavimo) sąvokų modelį pažvelgti kaip į taikytiną kur kas platesnei fikcijų analizei.

Iseris sutelkia dėmesį į literatūros estetinį savitumą (Jurgutienė, 2011, p. 115), tačiau ne mažiau svarbios esminės jo antropologinės prielaidos: „Menas atrodo būtinas, nes jis yra žmogaus saviinterpretacija“ (Iser, 2002, p. 9). Jurgutienės teigimu, Iseris atkreipia dėmesį ne į literatūros nesuinteresuotumą, savaiminę vertę ar nepraktiškumą, kaip kad neretai galima tikėtis iš meno apologetų, bet, atvirkščiai, mato (literatūros) meną kaip būtiną vidinės refleksijos formą, atliepančią prigimtinių žmogaus poreikį fantazuoti (Jurgutienė, 2011, p. 115). Fikcijų siejimas su žmogiškąja prigimtimi, žinoma, savaime neprieštarauja platonistinei tradicijai – Platonas paskutiniame savo dialoge (e.g., *Leg.* 563e) (ir ne tik jame) atvirai kalba apie tai, kad mimezė – prigimtinis mokymosi būdas, būdingas vaikams. Augustinas teigia taip pat (*DDC* 4.3.5), tačiau minėtinas esminis skirtumas – jei Platonas X *Valstybės* dialogo knygoje (e.g., *Resp.* 597e) ontologine ir epistemologine prasme mato fikcijas kaip nevertingus šešėlius (εἰδωλα), turinčius labai aiškias ribas, tai Iseris, atvirkščiai, fikcijoms priskiria būtent potencialią „peržengti ribas“ (Iser, 2002, p. 11), kurią šiame darbe patogumo dėlei įvardysime kaip fiktyvumo sričiai priskiriamą *transgresyvumą*. Transgresyvumas lemia tai, jog Iseris, nors ir nelaikydamas jo atskira epistemologine kategorija, fikcijų estetinę patirtį įvardija kaip dar vieną lygiavertį žmogaus suvokimo būdą: „Todėl inscenizavimas negali būti epistemologinė kategorija – tai yra antropologinis modusas, galintis pretenduoti į tokį pat statusą kaip pažinimas ir patirtis, nes jis leidžia suvokti tai, į ką pažinimas ir patirtis neprasisiskverbia“ (Iser, 2002, p. 265).

Siekdami suprasti šį Iserio atsiskyrimą nuo platoniškosios tradicijos (nors Derrida greičiausiai jį įvardytų kaip platonistą, bet oponuojantį platoniskajai paradigmą), o vėliau – bandydami jį gretinti su šv. Augustino teiginiais, pirmiausia turime apibrėžti Iserio teorijos santykį su ontologiniais principais, kuriais vienaip ar kitaip grindžiamos binarinės fikcijos teorijos. Iseris sistemingai ir atvirai atsiriboja nuo bet kokių bandymų

fiktyvumą apibrėžti ontologiškai („klausimas, kas yra fikcija, automatiškai suponuoja, kad ją galima ontologiškai pagrįsti, o juk ji nuolat kinta kartu su jos apibrėžimui nustatytomis atskaitos sistemomis“ (Iser, 2002, p. 32)), oponuoja Romano Ingardeno ontologinei teorijai (De Bruyn, 2012, p. 110). Fiktyvumas ir sufikcinimas Iserio koncepcijoje virsta veikiau funkcinė operacine sąvoka, suvokiama ne per priešpriešą „vadinamajai tikrovei“, o skirta apibrėžti procesui, kai realijos, perkeliamos į fikcinį tekstą, „tampa ko nors kito ženklais“, pranokdamos savo pradinį apibrėžtumą (Iser, 2002, p. 16; De Bruyn, 2012, p. 159). Kitaip tariant, tai procesas, kurio metu kalbos akto denotacinę funkciją santykių procesas paverčia figūratyvine funkcija (Iser, 2002, p. 22), todėl Iserio tyrimas į fiktyvumą ir įsivaizdavimą žvelgia kaip į natūralias žmogaus dispozicijas ir savo dėmesį sutelkia ne į ontologinį fikcijų pagrindimą (Iser, 2002, p. 11), bet į tai, *kaip* (ir koku tikslu) fiktyvumas ir įsivaizdavimas pasireiškia.

Polinkis kurti fikcijas siejamas su žmogaus prigimtimi, todėl ne mažiau svarbu apibrėžti, kaip šią prigimtį mato Iseris. Kertinė sąvoka – žmogaus *plastiškumas*, kurį Iseris įvardija kaip ypatingą žmogaus galimybę nuolat keistis ir vystytis, plėstis į beveik neribotą modelių, susijusių su kultūra, sritį, lemiamą suvokimo, kad žmogus „lyg ir neturi“ apibrėžiamos prigimties (Iser, 2002, p. 14). Žmogus, Iserio teigimu, gali nepabaigiamai save kultivuoti, niekada nepasiekdamas galutinio žinojimo apie savąją prigimtį ir niekada nebūdamas tikras, kad šią savo prigimtį išpildė, todėl viena iš esminių žmogaus prigimties savybių – tai, kad joje žioji tam tikra tuščia vieta (vok. *Leerstelle*, angl. *blank*), kurią žmogus nori dar ir dar kartą užpildyti įvairiomis spekuliacijomis (De Bruyn, 2012, p. 197).

Fikcija yra neribotas langas šioms spekuliacijoms ir hipotetinėms galimybėms, atverianti „įmanomybės panoramą“ (Iser, 2002, p. 14). Iserio manymu, tam, kad suprastume literatūros reikšmę, pirmiausia turime suvokti literatūrą funkciškai – ji yra „žmogaus plastiškumo veidrodis“ (Iser, 2002, p. 8). Iseris žmogaus prigimtį mato kaip *neturinčią* stabilios ir baigtinės formos, todėl žmogus, būdamas plastiškos prigimties, gali imtis skirtingų vaidmenų, o literatūros kūrinys ar pats skaitymo procesas gali būti matomas kaip žaidimas, literatūra – kaip performatyvus reprezentacijos būdas (De Bruyn, 2012, p. 155). Šią fikcijų savybę, Iserio priskiriamą literatūrai, kiek įprastesniais terminais aiškiai įvardija Jurgutienė (2011, p. 116): „Vaizduotė ir fantazija, legitimuotos meninėje kūryboje, yra jos estetinio išskirtinumo ir reikšmingumo pagrindas, kuris leidžia žmogui, istoriškai socialiai apribotam ir represuotam, ‘išžaisti save beribėje pilnatvėje’“. Literatūra kaip plotmė, kurioje santykiauja realumas, fiktyvumas ir įsivaizdavimas, ir yra erdvė realizuoti prigimtiniam žmogaus sąmonės plastiškumui. Kitaip tariant, fikcija žmogui pirmiausia yra antropologinė neišvengiamybė.

Iserio triada: *realumas, fiktyvumas, įsivaizdavimas*

Siekiant suvokti, *kaip* žmogaus prigimties plastiškumas pasireiškia santykyje su fikcija, tikslinga trumpai aptarti ir apibrėžti pagrindinę Iserio sąvokų triadą: *realumą, fiktyvumą ir įsivaizdavimą*, kartu ir tai, kaip vyksta sufikcinimas, t. y. konkrečius sufikcinimo veiksmus: *atranką, kombinavimą, demaskavimąsi*, kad galėtume juos atpažinti. Kaip jau

minėta, Iserio triadinė koncepcija kyla iš siekiamybės pakeisti nusistovėjusį norą priešinti fikciją ir realybę.

Realumo (vok. *das Reale*, angl. *the real*) plotmei priskirtina visa, kas tekste rodo į išorinį, netekstinį pasaulį. Savaime suprantama, literatūra (ir joks kitas tekstas) negali gimti *ex nihilo*. Fikcijos santykis su tikrove – ne tik mimetinio fikcijos apibrėžimo pamatas, bet ir tai, kuo neretai grindžiama žemesnė fikcijų hierarchija ontologinėje ar epistemologinėje plotmėje. Umberto Eco yra efektingai kalbėjęs apie fikciją kaip apie parazituojančią tikrovės atžvilgiu:

Taigi turime pripažinti, kad tam, jog būtume sužavėti, sutrikdyti, išgąsdinti ar sujaudinti net ir labiausiai neįmanomų pasaulių, turime kliautis savo žiniomis apie realų pasaulį. Kitaip tariant, realų pasaulį turime laikyti fonu [fikcijoms]. [...] Tai reiškia, kad fikciniai pasauliai yra realaus pasaulio parazitai.² (Eco, 1995, p. 83)

Iseris nuosekliai ardo binarinę schemą ir kalba apie tikrovę fikcijoje neįvesdamas hierarchinių perskyrų: „Visuose literatūros tekstuose neišvengiamai esama *atrankos* iš įvairių socialinių, istorinių, kultūrinių ir literatūrinių sistemų, esančių už teksto kaip referencijos laukai“ (Iser, 2002, p. 18). Pasiūlytoje schemoje *realumo* plotme apibendrintai galime įvardyti „atskaitos taškus“, t. y. pasaulio, į kurį referuoja tekstas, realybę. Tačiau tai neturėtų būti suvokiama tik kaip empirinė tikrovė. Iseris *realumo* sferai priskiria visa, kas yra anapus teksto: visą tekstų, diskursų įvairovę, socialines sistemas, kurios susijusios su aptariamo autoriaus požiūriu į pasaulį per tekstą (Iser, 2002, p. 16, išn. 2). Procesą, kurio metu parenkamos į tekstą papulsiančios realijos, Iseris įvardija operacine *atrankos* sąvoka. Čia ypač svarbu tai, kad, skirtingai negu binarinėje platoniškojoje mitezės sistemoje, realijos, reprodukuojamos meno kūrinyje, Iserio nėra matomos kaip fiktyvios:

Paprasčiausias tokių realijų perkėlimas į tekstą – net jei pačiame tekste jos nėra pateikiamos savitiksliai – ipso facto nepaverčia jų fiktyviomis. Atvirkščiai, akivaizdus išorinio pasaulio elementų reprodukuavimas padeda išryškinti tikslus, intencijas ir siekius, kurie tikrai nėra reprodukuojamos realybės dalis. Todėl jos tekste pasireiškia kaip sufikcinimo veiksmo, kuris šias realijas paverčia ženklų, žyminčiu kažką kito, negu jos pačios, rezultatas.³ (Iser, 1998)

Iserio supratimu, literatūra nėra tikrovės „pamėgdžiojimas“, o veikiau sritis, kuri perkomponuoja realybę ir kelia klausimų apie mūsų gyvenamąją tikrovę. Net ir klasikinio laikotarpio istoriografija, gausi didaktikos, naratyvinių pauzių, digresijų, psychologizavimo (Hau, 2016, p. 9–11), pilna sufikcinimo aktų. Puikus pavyzdys čia galėtų būti ir beveik bet kuri (ypač istorinė) Šekspyro drama, perkomponuojanti istorinę medžiagą ir atverianti ją visai iš kitos perspektyvos, pavyzdžiui, išryškindama galios, veikimo ar likimo temas, kurių paprasta istorinė kronika greičiausiai visai neatskleistų. Subtilią Iserio brėžiamą neišvengiamo *realumo* plotmės pasireiškimo kūrinyje sampratą paradoksaliai puikiai išryškina tekstai, kuriuose nėra nei realių tikrinių daiktavardžių, nei (būtinai) skaitytojo

² Vertimas – straipsnio autoriaus.

³ Čia ir toliau šio teksto (Iser, 1998) vertimas – straipsnio autoriaus.

patirtos empirinės realijos. Alegorinė pasaka apie tris paršelius į naratyvą įkomponuoja mums atpažįstamus tikrovės elementus: žmogaus psichologiją (perkeliamą į paršelius), žinias apie šieno, medžio ir mūro materialiąsias savybes, konstrukciją, vilkus, gamtą, moralę, veiksmą ir atoveiksmį, visuomenę.

Fiktyvumą Iseris suvokia kitaip, negu suvokiama binarinėje fiktyvumo sampratoje. Ne kaip „tai, kas išgalvota meno kūrinyje“. Fiktyvumas suvokiamas kaip operacinė sąvoka, apibrėžianti veiksmą, kuris apskritai įgalina dviejų plotmių – įsivaizdavimo ir realumo – santykį tekste. Fiktyvumas suvokiamas kaip intencionalus veiksmas (Iser, 2002, p. 16, išn. 3). Jis įgalina mūsų anksčiau aptartą *transgresyvumą*, t. y. išankstinio apibrėžtumo ribų peržengimą, kuris pasiekiamas **kombinavimu** būdu: sufikcinimo metu į tekstą įvedami žodžiai, užtekstiniai įvykiai ir jų schemos, kuriuos derinant sukuriami netikri įvykiai, tačiau realumo plotmė išlieka kaip atskaitos taškas. Čia ir atsispindi visas fikcijos paradoksas – fiktyvumas leidžia peržengti realumo, kuris inkorporuojamas į tekstą, ribas (Iser, 1998). Kombinavimas Iseriui sudaro meninių fikcijų esmę – net jei kūrinys vaizduojamos visiškai išgalvotos būtybės, jos sufikcinant įreminamos santykyje su realumu. Išgalvota kūrinio tikrovė turi savitas taisykles, kurios pagrįstos deformuotomis įprastomis realybės taisyklėmis. Dalis tikrovės taisyklių gali būti suspenduojamos, tačiau skaitytojas į santykius tarp veikiančiųjų vis viena žvelgs atsiremdamas į įprastus moralės, draugystės, garbės, tikrovės principus. Žaidimo tarp realybės ir įsivaizdavimo sąlygiškumas (fiktyvus tekstas visada turi implikuotą sąlygą – jis yra „tarsi“ (vok. *als-ob*) tikrovė, hipotetinis pasaulis; žr. Iser, 2002, p. 25) ir yra (literatūros) meno esmė, leidžianti jam funkcionuoti kaip antropologiniam modusui, generatyvinei matricai (Jurgutienė, 2011, p. 115) bei kalbėti apie pasaulį per kontrastus arba analogiją. Taigi fiktyvumas yra fikciją struktūruojantis principas. Poetikos prasme jis apima naratyvo struktūrą, stilistiką, siužetinius pasirinkimus, skirtingų elementų kombinavimą, metaforas ir kt. Būtent sufikcinimo veiksmas lemia denotacinės kalbos virsmą figūratyvinę:

Išblunka ir tiesioginė žodžių prasmė, ir jų denotacinė funkcija. Santykių procesas reiškiasi atpalaiduodamas leksinių prasmų suvaržymus, kėsindamasis į semantines erdves ir galiausiai tuo būdu iš naujo koduodamas ir perkoduodamas. Tačiau pats šis procesas atvirai neverbalizuojamas. Vadinasi, santykiavimas – kaip sufikcinimo veiksmo padarinys – pasireiškia paveikdamas per kalbą, bet pats tas poveikis neišsakomas. Kalbos denotacinę funkciją santykių procesas paverčia figūratyvine funkcija. Bet, nors šioje figūratyvinėje vartosenoje denotacinis kalbos pobūdis sutramdomas, tokia kalba turi ir referencijų. (Iser, 2002, p. 22)

Realumo ir įsivaizdavimo žaismas lemia, kad tekstinis pasaulis suvokiamas kaip tikras ir prasmingas, net ir aiškiai suprantant jo fiktyvumą. Be fiktyvumo tekstas būtų tik faktų sąrašas – fiktyvumas įgalina meną (literatūrą) kaip atskirą antropologinį modusą.

Reikėtų pakomentuoti ir **įsivaizdavimą** (vok. *das Imagine*, angl. *the imaginary*) sąvoką. Iseris pripažįsta terminą pasirinkęs iš esmės tam, kad išvengtų istoriškai konotuoto ir daugybinių istorinių reikšmių turinčio termino *vaizduotė* (Iser, 2002, p. 16, išn. 4). Įsivaizdavimas Iseriui yra prigimtinė dispozicija, miglotas ir savaime neaktyvus potencialas, kurio negalima kognityviai užčiuopti, kuris neturi intencionalumo – aktyvuotinas

tik dirgiklio iš išorės: „[...] subjekto (Coleridge'as), sąmonės (Sartre'as) arba psichikos ar socioistorinės plotmės (Castoriadis) – ir tai anaiptol neišsamus dirgiklių sąrašas“ (Iser, 2002, p. 12–13). Įsivaizdavimas pasireiškia žaidimo su dirgikliu forma, savotišku judėjimu „pirmyn ir atgal“ – nuo įsivaizdavime pasireiškiančių neapibrėžtų vaizdinių prie realumo ir atgal, taip išjudinant ir perkonstruojant patiriančiojo sąmonę ir jos santykį su supančiu pasauliu (De Bruyn, 2012, p. 177). Svarbu pridurti, kad Iseris čia kalba apie įsivaizdavimą būtent skaitančiojo sąmonėje. Realumas yra anapus teksto, fiktyvumas pasireiškia tekste, o įsivaizdavimas – skaitančiajame. Įsivaizdavimą Iseris suvokia kaip beformį, neturintį apibrėžtumo, intencionalumo ir objektiškumo srautą (Iser, 2002, p. 12–13) – dinamišką sąmonės potencialą. Šiam potencialui sufikcinimo aktai suteikia formą, apibrėžtumą, objektiškumą, intencionalumą:

Atverdamas žaismo erdves, fiktyvumas verčia įsivaizdavimą įgyti formą ir kartu veikia kaip terpė jam pasirodyti. Kadangi žaismo erdvės, susidarančios peržengus ribas, būna apytuštės, fiktyvumas turi suaktyvinti įsivaizdavimą, nes įgyvendinti intencijoms reikia ką nors įsivaizduoti. Mat pats intencionalumas negali pagimdyti to, į ką taiko. Todėl, primetant formą, apibrėžiama tai, ko kitaip neįmanoma apibrėžti, ir tokia pastanga būna sėkminga tiek, kiek neapibrėžtą įsivaizdavimą įpavidalina diferencijuoti kontekstai. (Iser, 2002, p. 206)

Tekstas ir jame esantys fiktyvumo žymenys siūlo gaires, kurias užpildo įsivaizdavimas, todėl du skaitytojai negali aprašytos scenos patirti vienodai. Puikiausias to pavyzdys yra Pradžios knygoje (*Pr 3*) žalčio Ievai ir Adomui įsiūlytas „vaisius“ (hebr. יָרֵךְ), kurį Albrechtas Düreris 1507 m. įsivaizdavo ir nutapė kaip obuolį, Michelangelo 1509–1510 m. – kaip figą (granato vaisių?), Giovanni di Paolo 1445 m. – kaip citrusinį vaisių ir t. t. Taigi įsivaizdavimas užpildo tekste esančius neapibrėžtumus arba tuščias vietas (vok. *Leerstelle*). Apibendrintai galima teigti, kad įsivaizdavimas yra skaitytojo antropologinis gebėjimas šias tuščias vietas užpildyti, ištraukti į tekstą ir taip atkurti teksto suponuojamą naują *tarsi* tikrovę, ją „atgaivinti“ ir suvokti bei svarstyti *tarsi* tikrą.

Greta įsivaizdavimo privalome bent trumpai aptarti ir fikcijos savybę *demaskuotis*, kuri Iseriui svarbi kalbant ne tiek apie fiktyvumą, kiek apie literatūros meną, ir kuri bus svarbi kalbant apie Augustino santykį su fikcijomis. Iseris aiškiai supranta, kad fiktyvumas, provokuojantis įsivaizdavimą, pasireiškia ne vien grožinėje literatūroje. Gausiai galime rasti ir negrožinių fikcijų, tačiau grožinės literatūros tekstas pasižymi tuo, kad jis pats atskleidžia savo fikciškumą. Tai lemia literatūros funkcinis skirtumas nuo kitų tekstų: „Fikcinio teksto demaskavimasis signalizuoja skaitytojui, kad čia reikia kitokio požiūrio. Nesugebėjęs atpažinti šio sutartinio ženklo, skaitytojas netinkamai reaguoja – tai nereta literatūros tema“ (Iser, 2002, p. 24). Demaskavimąsi Iseris įvardija kaip vieną iš esminių literatūros savybių, skiriančią ją nuo fiktyvumu pasižyminčio melo: „Taigi tiek melas, tiek literatūra apima du pasaulius: melas apima tiesą ir tikslą, dėl kurio ji turi būti slepiama; literatūrinės fikcijos apima atpažįstamą realybę, kuri yra nenusipėjamai pertvarkoma“ (Iser, 1998). Demaskavimasis: 1) leidžia suprasti, kad visas tekstas yra fikcija, todėl turi būti skaitomas ne kaip faktų rinkinys (kaip denotacinis tekstas), o kaip fikcija (figūratyvus

tekstas); 2) signalizuoja, kad tekste vaizduojamas pasaulis skaitytojo turėtų būti priimamas figūratyviai, o ne kaip nurodantis į save patį (Iser, 1998).

Iseris santykį tarp realumo, fiktyvumo, kuris išpildomas sufikcinimo aktais (atranka, kombinavimas, demaskavimasis), ir įsivaizdavimo mato kaip savotišką sceną, kurioje gali reikštis prigimtinis žmogaus plastiškumas. Antropologijos kontekste tai vadinama *inscenizavimu*. Šia prasme literatūrą Iseris parodo kaip atlikimo meną (žr. De Bruyn, 2012, p. 183–197). Taigi per daug nenutoltume nuo Iserio teorijos sakydami, kad skaitymo aktu skaitytojas kone „atlieka“ literatūros kūrinį. Žmogus, žaisdamas ir inscenizuodamas, išbando galimas tikroves, ribas, alternatyvas per fiktyvumo suteikiamą laisvę. Iseriui tai – su prigimties plastiškumu siejamas antropologinis modusas, būtinas plastiškai žmogaus prigimčiai išpildyti ir giliau suvokti save ar tikrovę.

Kalbėdami apie Iserio triadą, neturėtume ignoruoti De Bruyno tam tikro skepticizmo jos atžvilgiu. Išsamiam tyrime, skirtame visam Iserio teorinio mąstymo palikimui (*Wolfgang Iser: A Companion* (2012)), poskyris, skirtas Iserio triadai aptarti, pavadintas gana ironiškai: „The Act of Reading 2.0“, implikuojant, kad vėlesnis Iserio veikalas tik atkartoja ar nedaug atnauja koncepciją, kuri jau buvo išdėstyta ankstesniame Iserio 1976 m. veikale *Der Akt des Lesens* (žr. De Bruyn, 2012, p. 157–162). Verta atkreipti dėmesį į De Bruyno gretinamas *Der Akt des Lesens* ir *Das Fiktive und das Imaginäre* sąvokas: *repertuaras* ir *atranka*, *strategijos* ir *kombinavimas*, *patirtis* ir *demaskavimasis*. Galėtume prieštarauti: De Bruynas nepakankamai įvertina, kad *Das Fiktive und das Imaginäre* ankstesnė koncepcija (taip pat ir sąvokos) išplečiamos iš skaitymo proceso tyrimo plotmės į gerokai platesnę antropologijos sferą. Taigi skiriasi žiūros taškas – *Das Fiktive und das Imaginäre* bandoma ne apibrėžti, kaip veikia teksto suvokimas ir kodėl jis gali pasiūlyti daugybinių interpretacijų, o tirti fikcijas (fiktyvumą) kaip tam tikrą antropologinį modusą (Iser, 2002, p. 265), t. y. klausimą „Kaip suvokiame tekstą?“ keičia klausimas „Kodėl apskritai fikcijos egzistuoja ir ką literatūra gali pasiūlyti žmogui, kaip jos kuriamos?“.

Šv. Augustinas: tikrovė, ženklai ir iluminacija

Šv. Augustino ontologija ir krikščioniškas priešiškus pagonybei lemia, kad palaipsniui, tarsi nenoromis, net ir pačiuose *Confessiones* pripažindamas tam tikrą žavėjimąsi meninėmis fikcijomis, akivaizdžiai skolinamasis įvairias autorių retorines gudrybes, jis artėja prie to, ką Andersas Cullhedas yra gražiai įvardijęs kaip „neramų, ilgai ištęstą atsiveikimą“ su fikcijomis (Cullhed, 2015, p. 84). Tokį sprendimą Augustinas priima ir dėl teleologinio krikščioniško mąstymo: meninių fikcijų nauda sielos išganymui abejotina, jos veikiau gali nuvesti nuo teisingo kelio (Cullhed, 2015, p. 155; Tamošaitis, 2019, p. 82). Didžioji dalis meninių (ir ne tik) fikcijų, su kuriomis susiduria Augustinas, yra pagoniškosios klasikinės kultūros palikimas, kuris jam savaime svetimas – tiek dėl moralinių normų, tiek kaip stabmeldystės forma (Tamošaitis, 2019, p. 80–83). Pavyzdžiui, teatrą Augustinas beveik laiko pagoniška praktika, neturinčia krikščioniškos ateities (Dox, 2004, p. 24). Savaime suprantama, vadovaujantis krikščioniška teleologija, kurioje žemiškasis gyvenimas turi

krypti sielos išganymo link, geriausia šias fikcijas būtų pakeisti Šventojo Rašto skaitymu, su kuriuo jos dažnai priešinos.

Jei kalbėtume tik apie menines fikcijas ir liktume Augustino ontologijos ribose, čia galėtume dėti tašką: literatūrinių fikcijų, Augustino supratimu, galima išvengti skaitant Šventąjį Raštą ar (bent jau) šventųjų gyvenimus. Svarbu atsižvelgti į tai, kad šis atmetimas pagrįstas Augustino ontologinėmis prielaidomis, dualistiniu mąstymu, krikščioniška teleologija ir iš to kylančia moraline kritika, o ne hermeneutikos principais ir skaitymo akto samprata. Būtent todėl straipsnyje, kalbėdami apie Augustiną, mintį kreipiame į teksto *fiktyvumą* ir jo suvokimo modelį: Augustinas, nors ir eliminuoja pagoniškas fikcijas iš krikščioniškosios kultūros statinio, fiktyvumą „įsileidžia per galines duris“, įkomponuodamas jį ir sufikcinimo elementus krikščioniškose kultūrinėse praktikose.

Kalbėjimas apie Augustino santykį su fikcijomis neatsiejamas nuo Augustino hermeneutikos ir (ankstyvosios) semiotikos: *ženkl*o (*signum*), kuris žymi daiktą (*res*), sąvoka, artima šiandieninėje kalbotyroje vartojamai *signifikanto* sąvokai, jo tekstuose pasirodo anksti ir persmelkia bet kokią mąstymą apie tekstą, jo interpretaciją ir poveikį. Augustino hermeneutika, ženklų teorija, kalbos samprata yra sulaukusios gausių tyrimų (e.g., Markus, 1957; Toom, 2002; Burton, 2007; Cary, 2008; Toom, 2017; Gramigna, 2020 ir kt.), taigi šiame straipsnyje ženklų teorijos nerekonstruosime – trumpai aptarsime tik tai, kas aktualu svarstant Augustino santykį su fikcijomis.

Kiekvienas ženklas jam yra (pirmiausia) kūniškas daiktas, išoriškai patiriamas jausmas (Markus, 1957, p. 81). Augustinui itin svarbus sielos ir kūno dualizmas, o jausmais patiriama materialinė tikrovė suvokiama tik kaip dieviškosios tikrovės šešėlis. Ontologine prasme visi materialūs ženklai yra tik nevertingi vaizdiniai – Augustino žvilgsnis čia labai artimas platoniskajai tradicijai ir greičiausiai įkvėptas neoplatonizmo (Tamošaitis, 2019, p. 77–80). Tačiau tai iškelia svarbų klausimą apie Augustino epistemologiją: jei ženklai ontologine prasme yra materialiojo pasaulio dalis, o pats materialusis pasaulis epistemologine prasme kone bevertis, kokių būdu tada per kalbą kaip materialaus pasaulio reiškinių gali būti pasiektas tikrasis žinojimas?

Augustino mąstymas apie kalbą persmelktas krikščioniškosios nuopuolio ir išvartymo iš rojus idėjos. Kalbos kaip ženklų sistemos egzistavimas Augustinui pagrįstas pirmąja nuodėme – tai tiesioginė išvartymo iš rojus pasekmė. Augustino ženklų teorija pirmiausia yra ne tik ženklinimo ar prasmės kūrimo, bet visos kalbos ir jos prigimties teorija, taigi bet kokie žodžiai savo esme pirmiausia yra ženklai (Markus, 1957, p. 64). Pasaulyje, kuriame nebūtų įvykęs nuopuolis, sielų tarpusavio komunikacijai nereikėtų jokio kūniško tarpininko (Cary, 2008, p. 65–66), o ženklų sistema yra tai, kuo esame priversti laikinai tenkintis žemiškajame pasaulyje: „[...] ‘juslinis žmogus’, kuris yra kaip ‘kūdikis Kristuje’ ir ‘maitinasi pienu’, tol, kol nesutvirtės [tiek, kad galės] valgyti kietą maistą ir nesustiprins savo regėjimo [tiek, kad galės] žiūrėti į saulę, tegul nelaiko savo nakties apleista, bet tegul būna patenkintas mėnulio ir žvaigždžių šviesa“ (*Conf.* 13.18.23). Taigi ženkliška ir netobula žmonių komunikacija yra nuodėmės pasekmė, painus reikalas, kuriam išnarplioti Augustinas *de facto* paskiria daugiau negu vieną veikalą (e.g., *De Magistro*, *De Dialectica*, *De Doctrina Christiana*), nes ženklai mus veda prie stabmeldystės, apgavysčių ir nesusipratimų.

Šiuos ženklus Augustinas klasifikuoja įvairiškai, pradžioje atskirdamas prigimtinius (*signa naturalia*), t. y. esančius gamtoje (kaip dūmai žymi ugnį, o perkreiptas veidas – skausmą), ir duodamuosius (*signa data*), t. y. konvencinius ženklus, pagrįstus tam tikru bendruomenės sutarimu: „Duodamieji ženklai yra tokie, kuriuos gyvi padarai vieni kitiems duoda tam, kad kiek galėdami parodytų savo sielos jausmus, pojūčius, kokias nors mintis“ (DDC, 2.2.1–3). Pastariesiems priskirtina kalba (ir ją žymintys rašto ženklai), taigi į juos ir pažvelgsime, siekdami apčiuopti fiktyvumo raišką Augustino kūriniuose. Augustinas iš karto numato ir esminį Šventojo Rašto paradoksą, užtikrinantį nuolatinę egzozetų paklausą: „[...] ir Dievo duotieji ženklai, sudėti į Šventąjį Raštą, buvo mums parodyti per žmones, kurie juos ir surašė“ (DDC, 2.2.3). Dviguboje Šventojo Rašto autorystėje (Dievo ženklai parodyti per žmones), materialių, netobulų ir sutarimu pagrįstų ženklų prigimtyje slypi hermeneutikos poreikis.

Ženklaai suvokiami tik kaip žymenys – daiktui (*res*) teikiama aiški pirmenybė prieš jį žymintį ženklą (*signum*). Ženklas čia matomas kaip tikro daikto surogatas (Gramigna, 2020, p. 78) – iš dalies šia prielaida pagrįstas ir Augustino žvilgsnis į fikcijas kaip į tikrovės – tiek dieviškosios, tiek materialiosios – surogatus. Cary (2008) tokį Augustino požiūrį įvardija *platonistine semiotika*. Jei, atsižvelgdami į fikcijų epistemologinį vertinimą, ieškotume atitikmens Platono teoriniame žodyne, *ženklų* (*signum*) statusui artimas būtų *atvaizdas* (εἰδωλον) – pats savaime ženklas yra bevertis. Apskritai, ypač ankstyvajame *De Magistro*, Augustinas plėtoja kone platoniską anamnezę pagrįstą epistemologiją, pabaigoje iškeldamas radikalią hipotezę, kad nieko negalime pažinti per pačius ženklus, t. y. žodžius (*De Mag.* 10.33: [...] *fortasse nihil [...] per sua signa discatur*). Atrodytų, kad ankstyvoji Augustino pozicija tiesiogiai prieštarauja jo teiginiui vėlesniame *De Doctrina Christiana*: „[...] bet daiktai yra pažįstami per ženklus“ (*sed res per signa discuntur* (DDC, 1.2.2.)), tačiau taip nėra – Augustinas niekur neišsizada teiginio, kad ženkluose žinojimo nėra (t. y. ženklas netalpina savyje reikšmės, jis tik kaip dirgiklis nukreipia link indikuojamo daikto), o *De Doctrina* kalba apie neišvengiamai ženklišką Šventojo Rašto pobūdį (Toom, 2016, p. 93). Tai fundamentalus Augustino semiotikos principas, kurio jis neatsisako (Cary, 2008, p. 91). Tai reiškia, kad (biblinis) tekstas, kaip jusliškai suvokiamų kalbos ženklų visuma, Augustino mąstyme pasirodo tarsi vidurinis dėmuo tarp skaitytojo ir dieviškojo žinojimo – išorinis dirgiklis virsta tarpine jungtimi (O’Connell, 1978, p. 108).

Tai svarbu, nes, Augustino supratimu, skaitymo (teksto suvokimo) patirtyje tarp ženklų ir daikto privalo įsiterpti trečias dėmuo, be kurio suvokimo (pažinimo) aktas negalėtų įvykti. Šį dėmenį filosofiskai galima apibrėžti keliais būdais. Platono kelią jau minėjome – platoniskoji anamnezė implikuoja, kad idėjų pasaulio pažinimas slypi sieloje (žr. Silverman, 2022) ir jį reikia „atgaminti“. Augustinas eina konceptualiai panašiu keliu. *De Magistro* kalbėdamas apie sekuliarias patirtis, Augustinas teigia, kad pirmiausia turime pažinti *res* (daiktą), kad apskritai galėtume su juo susieti *signum* (ženklą), taigi reikia trečiojo dėmens, kuris yra ženklą patiriančiojo dispozicijoje. Ši koncepcija taikytina ir Šventajam Raštui. Tačiau kas vyksta ženklą patiriančiame subjekte, iš ko susideda ir kas yra tas trečias dėmuo? Augustinas čia pasitelkia gana metaforišką *vidinio mokytojo* koncepciją, apimančią transgresyvų (transcendentinį) dėmenį teksto suvokimo akte.

Vidinį mokytoją galima suvokti kaip internalizuotą Kristaus mokymą arba dievišką veikimą, nušviečiantį patiriantį subjektą iš vidaus (*De Mag.* 10.43–14.45; Stock, 1996, p. 148). Šį dievišką apšvietimą straipsnyje įvardysime *iluminacija*. Ji kyla iš dieviškojo šaltinio (o ne iš apibrėžtų ženklų patiriančio subjekto dispozicijų) ir pasireiškia subjekto viduje. Vidinis apšvietimas yra esminė ženkliškosios tikrovės pažinimo sąlyga, jis neatsiejamas nuo gebėjimo pažinti dieviškąją tikrovę per tekstą. Autoritetingo, dieviškai įkvėpto teksto akivaizdoje skaitytojas, Augustino supratimu, gali įgyti gilesnį žinojimą apie tikrovę – skaitymo procesas (ypač Šventojo Rašto) suvokiamas kaip kelionė Dievo pažinimo link, padedanti nutolti nuo kūniškų, juslėmis grįstų iliuzijų (!) (Stock, 1996, p. 1–3). Paprastai tariant, Augustinas tekstą, žodžius ir ženklus mato kaip dirgiklį, dėl kurio subjektas nukreipiamas į save patį ir į Dievo kontempliaciją – skaitymo tikslas yra pereiti nuo *lectio* prie *meditatio* (Stock, 1996, p. 2). Taigi išorinis ženklo patyrimas orientuoja į vidinę kontempliaciją – išorės dirgiklis veda prie tikrovės pažinimo per *iluminaciją*. Matome ir transgresiją: nuo jusliška patiriamos tikrovės per vidinę kontempliaciją pereinama prie transcendentinio pažinimo.

Tam, kad suprastume, kaip šiame procese veikia teksto fiktyvumas, kurio vienu iš esminių elementų Iseris įvardija perėjimą nuo deskriptyviosios (atliekančios denotacinę funkciją) prie figūratyviosios kalbos funkcijos, reikia apžvelgti, kaip Augustinas vertina figūratyvinę raišką. Tam Augustinas paskiria kone visą trečią *De Doctrina Christiana* knygą. Nepaisant to, kad Augustinas bibliniam tekstui suteikia normatyvinį statusą ir autoritetingumą, jis pažymi, kad ne visos vietos lengvai pasiduoda interpretacijai, esama ir neaiškių ženklų – *signa ambigua* (Toom, 2016, p. 99). Pirmiausia, tokias vietas Augustinas linkęs aiškinti įprastu hermeneutiniu būdu – atsižvelgdamas į kontekstą, t. y. tai, kas atrodo laisvai interpretuotina ar kaip prieštaravimai, turėtų būti vertinama visumoje, atsižvelgiant į tai, ar interpretacija atitinka meilės Dievui ir meilės artimui principus (*DDC*, 1.36.40, 2.23.36). Kaip pastebi Harrison, Šventąjį Raštą interpretuojančiam egzegetui tai reiškia, kad nėra implikuoto vieno galutinio Šventojo Rašto perskaitymo varianto (Harrison, 2013, p. 690); t. y. biblinį tekstą tam tikra prasme galima laikyti gana atviru kūriniu, teikiančiu nemenką laisvę, apimančią visas galimas tradicijas ir teksto visumą atitinkančias interpretacijas, kurias gali pasiūlyti *iluminacija*. Taigi Augustinui egzegezėje svarbūs ne konkretūs žodžiai, o daiktai: *res non verba*, pati pasakojimu perteikiama tiesa (*veritas*), intencija (*voluntas*) ir prasmė (*sententia*) (e.g., *DDC*, 3.9.17, 3.12.18, 26.24; Harrison, 2013, p. 690).

Čia iškyla metaforinės raiškos klausimas – kaip žinoti, į kokių *res* nurodo ženklas, kai reikšmė nėra tiesioginė. Tam Augustinas įveda skirtį tarp *signa propria* (tiesioginių ženklų) ir *signa translata* (perkeltinių ženklų) ir pateikia konkretų pavyzdį: „[...] sakome ‘jautis’ ir iš šio dviejų skiemenų žodžio suprantame, kad kalbama apie įprastai šiuo vardu vadinamą galviją. Kita vertus, suprantame, kad šis galviją kalba mums apie Evangelistą, kurį, kaip išaiškino Apaštalas, Raštas reiškia žodžiais: *Neužrišk kuliančiam jaučiui nasrų*“ (*DDC*, 2.10.15). Augustinas taip pat nubrėžia tam tikras figūratyviosios raiškos interpretacines gaires, kada biblinis tekstas turėtų būti interpretuojamas alegoriškai, kaip figūra. Vienas iš tokių kriterijų: jei tiesioginis aiškinimas prieštarauja „papročių garbingumui“ (Dievo

ir artimo meilei), tai tekstas interpretuotinas kaip figūratyvus (DDC, 3.10.14). Apskritai, Augustinas atkreipia dėmesį, kad gebėjimas skirti deskriptyvų tekstą nuo figūratyvaus yra esminis Šventajam Raštui suprasti, nes to nepadarius gresia erezijos ar stabmeldystės pavojus:

*Mat pirmiausia reikia saugotis, kad perkeltinio posakio nesuprastum paraidžiui. Kaip tik apie tai kalba Apaštalo žodžiai: Raidė užmuša, o Dvasia teikia gyvybę. Mat kai perkeltinis posakis suprantamas taip, tarsi būtų tiesioginis, suvokiama kūniškai. Niekas nėra taikliau vadinama sielos mirtimi, kaip tai, kad tai, kuo ji pranoksta žvėris, tai yra pats mąstymas, laikydamasis raidės, tampa pajungtas kūnui.*⁴ (DDC, 3.5.9)

Negebėjimas priimti teksto transgresyvumo (ir transcendentiško), suvokti ženklų sąlygiškumo ir atpažinti sufikcinimo elementų vadinamas net *sielos vergyste*: „[...] kaip tik tai ir yra vargana sielos vergystė – ženklus laikyti daiktais ir neįstengti mąstymo žvilgsnio pakelti virš kūninės kūrinijos amžinosios šviesos pasisemti“ (DDC, 3.8.12). O „krikščioniškas išsilaisvinimas“ iš stabmeldystės matomas kaip tikinčiųjų pakylėjimas „iki daiktų, kuriuos tie ženklai ir reiškė“ (DDC, 3.8.12).

Vienas sudėtingesnių interpretacijos atvejų – Senojo Testamento istorinės knygos, kuriose vaizduojami epizodai, juos bandant suprasti pažodžiui, gali atrodyti absurdiški, ar kurių elgesys neatitinka krikščioniško elgesio normų. Vis dėlto būtent jos leidžia aiškiau matyti tai, kad Augustino mąstymas, kalbant Iserio terminais, aprėpia ir sufikcinimo akte besireiškiančią realumo plotmę:

*Vadinasi, nors visi arba beveik visi Senojo Testamento knygos esantys įvykiai turi būti suprantami ne vien tiesiogine, bet ir perkeltine prasme, tačiau tai, ką skaitytojas supranta tiesiogine prasme, – jei tokius darbus padarę žmonės šlovinami, bet jų elgesys vis dėlto skiriasi nuo to, ką paprastai daro geri žmonės, po Viešpaties atėjimo saugantys Dievo įsakymus, – tuomet tai tesieja su netiesioginiu suvokimu, bet pačių poelgių teneperkelia į papročius.*⁵ (DDC, 3.22.32)

Taigi tekstas vienu metu gali būti ir istoriškas (deskriptyvus, pateikiantis pasakojimą, kuris atitinka realumo plotmę ir nėra fiktyvus), ir figūratyvus (Toom, 2016, p. 106, išn. 142). Tokią pačią daugybę galimybių liudija ir Augustino Pradžios knygos interpretacijos (*De genesi ad litteram, De genesi ad litteram imperfectus liber*). Iš to galime daryti išvadą, kad net ir kalbos figūroje esanti realija nepraranda sąsajos su realumu. Prisiminkime Iserį: „[...] realiųjų perkėlimas į tekstą – net jei pačiame tekste jos nėra pateikiamos savitiksliškai – *ipso facto* nepaverčia jų fiktyviomis“ (Iser, 1998).

⁴ *Nam in principio cavendum est ne figuratam locutionem ad litteram accipias. Et ad hoc enim pertinet quod ait Apostolus: Littera occidit, spiritus autem vivificat. Cum enim figurate dictum sic accipitur, tamquam proprie dictum sit, carnaliter sapitur. Neque ulla mors animae congruentius appellatur, quam cum id etiam quod in ea bestiis antecellit, hoc est intelligentia, carni subicitur sequendo litteram.* (DDC, 3.5.9)

⁵ *Ergo, quamquam omnia vel paene omnia quae in Veteris Testamenti libris gesta continentur, non solum proprie, sed etiam figurate accipienda sint; tamen etiam illa quae proprie lector acceperit, si laudati sunt illi qui ea fecerunt, sed ea tamen abhorrent a consuetudine bonorum, qui post adventum Domini divina praecepta custodiunt, figuram ad intelligentiam referat, factum vero ipsum ad mores non transferat.* (DDC, 3.22.32)

Esminis klausimas, į kurį turime atsakyti, svarstydami apie Iserio ir Augustino teksto interpretavimo paraleles, – kodėl Augustinui apskritai rūpėjo figūratyvinė kalbos raiška? Žinoma, Augustinui susidūrimas su figūratyvine raiška yra neišvengiamas – šios raiškos pilnas Šventasis Raštas, nes tokia Dievo valia, „kad darbas pažabotų puikybę ir sulaukytų nuo nuobodulio mąstymą, kuriam lengvai ištirtas dalykas dažnai nebetenka vertės“ (DDC, 2.6.7), ir tam, kad dieviška tiesa atsivertų palaipsniui, per pastangą, kol tekste „kiekvienas tuo daugiau randa, kuo turi gabesnę protą“ (DDC, 2.9.14). Kitaip tariant, Šventasis Raštas yra pritaikytas žmogiškai būklei. Svarbu ir tai, kad Augustinas, kalbėdamas tiek apie figūratyvinę raišką Šventajame Rašte, tiek apskritai apie krikščioniškąją retoriką, pakartotinai pabrėžia metafora, alegorija ir palyginimais pagrįstos krikščioniškosios retorikos pranašumą prieš tiesioginės reikšmės pasakojimą (Forman, 1996, p. 102–103): „kaipgi čia yra, kad, jei kas nors visa tai tiesiai sakytų, mažiau pamalonintų klausytoją, negu kad tokia prasme išaiškinus tą Giesmių giesmės vietą, kur kalbama Bažnyčiai, nors šlovinama viena graži moteris“; „per palyginimą mieliau sužinoti“ (DDC, 2.6.7). Apskritai, Augustinas pastebi, kad figūratyvi kalba, tropai, „kurių, sakoma, išmoko laisvasis menas, pastebimi kalbant ir pas jokus gramatikus nesimokiusiems žmonėms, pasitenkinantiems prastuomenės vartojama kalba“ (DDC, 3.29.40). Paradoksali Augustino, kritikavusio oratorius, bet kadaise įgijusio oratoriaus išsilavinimą, prielankumą figūratyviajai raiškai ir sufikcinimo aktams krikščioniškuose tekstuose liudija ir jo paties veikalų kalbos (žr. Burton, 2007), naratyvo konstravimo (e.g., Ricoeur, 1992; Miller, 1995; Vessey, 2005, p. 237–245), istoriškumo (e.g., O'Donnell, 2005) tyrimai.

Aptarėme tai, kaip Augustinas supranta skaitymo aktą ir įvardijome esmines sąvokas: *res*, *signum* (su visais porūšiais) ir trečiąjį dėmenį, papildantį skaitymo procesą ir suteikiantį jam transgresyvumo, kurį įvardijome kaip „vidinį mokytoją“ arba iliuminaciją.

Augustino ir Iserio teorijų izomorfiškumas

Žinoma, tam, kad ieškotume struktūrinių paralelių tarp Iserio ir Augustino teksto skaitymo koncepcijų, privalome pirmiausia „rasti dramblių kambaryje“ ir įvardyti esminį skirtumą. Kalbėdami apie Augustino hermeneutiką beveik be išimties kalbėjome apie biblinio teksto skaitymą ir interpretaciją, o Iserio veikalas, nors ir atskleidžia fiktyvumo raišką ne tik literatūroje, skirtas grožinei literatūrai. Iserio antropologinė teorija neturi aiškaus ontologinio pamato – atvirkščiai, kalbant apie literatūrą, priešinamasi bandymams fikciją apibrėžti per ontologines kategorijas. Žinoma, kalbėjimas apie plastišką žmogaus prigimtį leidžia įtarti sekuliaras, liberalias humanistines pažiūras, tačiau Iserio teorijoje apskritai nepasirodo joks determinizmas, nepagrįstas nei tikėjimu, nei marksizmu, nei dar kuo nors. Tekstas kaip generatyvinė matrica Iseriui visada yra prasmingas kaip transgresyvi patirtis – galimybė pasireikšti aptartam žmogaus plastiškumui. Augustino teleologinis krikščioniškas mąstymas rodo labai aiškią ontologinę hierarchiją – dieviškai įkvėptas tekstas atsiduria virš bet kokio kito, nes tik dieviškai įkvėpto teksto atveju transgresija yra prasminga kaip transcendencijos patyrimas. Augustinui prigimties išpildymas yra Dievo pažinimas, Iseriui – plastiškos prigimties potencialų realizavimas, todėl struktūriškai lyginti

autorius ir įveikti „dramblį kambaryje“ galima tik arba iš dalies suskliaudžiant Augustino ontologiją, arba ignoruojant Iserio atsiribojimą nuo ontologijos.

Pirmasis kelias – į biblinį tekstą žvelgti kaip į fiktyvų, apribojant jo sakralumą ir jį vertinant kaip dar vieną figūratyvų tekstą, transcendentinį pažinimą prilyginant transgresyviajai patirčiai. Antrasis – į įsivaizdavimo plotmę žvelgti kaip į sekuliarizuotą iluminacijos formą. Pastarasis kelias prieštarautų mūsų pirminiam užmojui atsiriboti nuo binarinių ontologinių apibrėžčių ir apribotų krikščioniškąją perspektyvą. Taip pat jis būtų problemiškas dėl Augustino ontologijos. Teksto suvokimo metu per iluminaciją patiriama dieviškoji tikrovė Augustinui yra pirminė materialiosios tikrovės atžvilgiu, o Iserio teoriniuose rėmuose teksto suvokimo metu per įsivaizdavimą įvykstanti transgresyvi patirtis yra *hipotetinė* įsūslė patiriamos tikrovės atžvilgiu, būtent todėl Iseris ją įvardija ne kaip epistemologinę kategoriją, o kaip epistemologijai prilygintą antropologinį modusą (Iser, 2002, p. 265). Taigi, turėdami omenyje šiuos svarbius skirtumus, kurie niekur nedingsta, čia pasirinksiame pirmąją perspektyvą.

Esmine grožinės literatūros savybe, skiriančia šią literatūrą nuo kitų fikcijų, Iseris laiko vieną iš sufikcinimo veiksmų – demaskavimąsi (Iser, 2002, p. 23), tačiau svarbu tai, kad teksto demaskavimasis Iserio koncepcijoje susijęs ne tik su teksto ženklais, bet ir su kontekstu:

Svarbiau tai, kad šie signalai negali būti siejami vien su kalbiniais teksto ženklais. Visos pastangos traktuoti juos kaip kalbinius buvo nesėkmingos. Mat šie signalai tampa reikšmingi tik per konkrečias istorines, autoriui ir publikai bendras konvencijas. Tad signalai apeliuoja ne į patį fikciškumą, bet į konvencijas, sudarančias tam tikros sutarties tarp autoriaus ir skaitytojo pagrindą, o tos sutarties sąlygos tekstą įtvirtina ne kaip diskursą, o kaip „inscenizuotą diskursą“. (Iser, 2002, p. 23)

Kitaip tariant, literatūros kūrinio demaskavimasis vyksta per santykį su skaitytoju, todėl ir anksčiau minėtame De Bruyno sąvokų sugretinime demaskavimasis gretinamas su patirties lauku Iserio *Akt des Lesens*. Kaip jau minėjome kalbėdami apie įsivaizdavimą, būtent šis suvoktas literatūros sąlygiškumas, hipotetiškumas, meninės tikrovės buvimas „tarsi“ (*als-ob*) tikrove Iserio koncepcijoje leidžia jai veikti kaip žaidimo erdvei, kurioje inscenizuojamos plastiškoje žmogaus prigimtyje slypinčios galimybės.

Toks savotiškos „estetinės distancijos“ modelis nėra modernių laikų atradimas. Platonas *Valstybėje* kritikuoja šį meno sąlygiškumą, nes minėtas santykis (būtent todėl, kad situacijos fiktyvumas aiškiai suvokiamas) leidžia psichologiškai tapatintis ir ugdo patiriančiojo įprotį atsiduoti aistroms (Ferrari, 1989, p. 138). Aristotelis kone pritartų Iseriui, nes jam šis estetinės patirties sąlygiškumas yra viena iš svarbiausių estetinio išgyvenimo sąlygų ir net tam tikro tikrovės pažinimo per meno kūrinį sąlyga (Belfiore, 1992, p. 238–253).

Tai, kad meno kūrinys reikalauja kitokios prieigos negu deskriptyvus tekstas, t. y. kad jis skaitytinas perkeltine prasme, Augustinui buvo visiškai aišku. Būtent todėl literatūros tekstus, lygindamas juos su melu ir manichėjų ereziniais mitais, pretenduojančiais į tiesą, Augustinas laiko vertingesniais:

Daug geresnės gramatikų ir poetų pasakėlės nei šitos apgavystės! Nes eilėraščiai ir poemos, ir [pasakojimas] apie skraidančią Medėją iš tiesų yra vertingesni negu penki elementai, įvairiai nudažyti atsižvelgiant į penkias „tamsybių olas“, kurių iš viso nėra ir kurios pražudo patikėjusįjį. Nes eilėraščius ir poemas aš priskiriu tikram maistui. Net jei deklamavau eiles apie skraidančią Medėją, neįrodinėju [kad tai tiesa]; jei girdėjau deklamuojant, netikėjau.⁶ (Conf. 3.6.11)

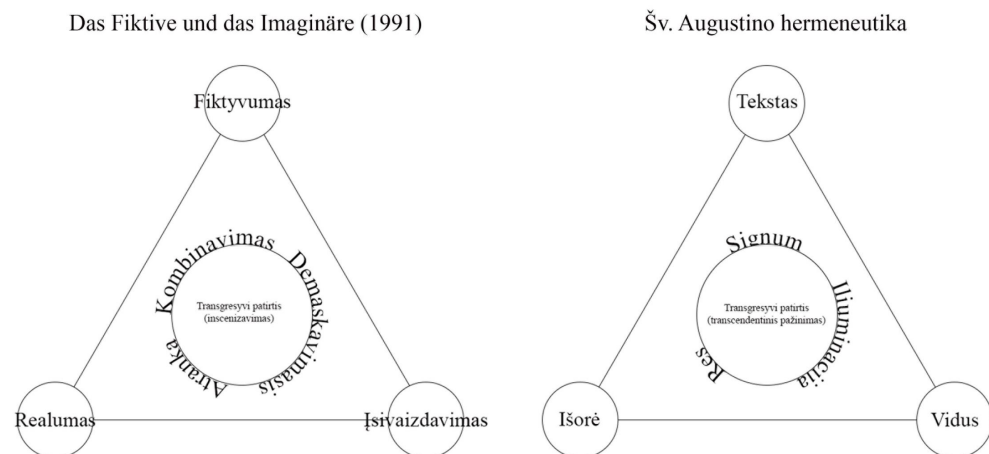
Norisi klausti: jei Augustinas suvokia literatūros tekstų fiktyvumą, ar juos, kaip kalbėta, atmeta tik dėl pagoniško turinio? Ne visai. Augustino mąstymas teleologinis, todėl jam nepriimtina, kad teatro tikrovė yra sąlyginė, o kančia, žiūrint spektaklį patiriama kartu su jo herojais, yra savitikslių – žmogus nori kentėti žvelgdamas į sceną, bet ne pats tą kančią patirti (Conf. 3.2.2). Žiūrovas stebi: iš jo nereikalaujama krikščioniškai veikti, nėra ugdoma gailestingumo dorybė. Žiūrėdamas jis legitimuoja moraliai nepriimtą elgesį, matomą scenoje (Tamošaitis, 2019, p. 81). Patiriamas malonumas neveda link Dievo pažinimo, tad toks „inscenizavimas“ netinkamas dėl pačios savo intencijos ir artina prie stabmeldystės – vertinga tai, kas veda į vienovę su Dievu.

Teleologinio Augustino lūkesčio negali išpildyti iš esmės joks tekstas, kuris nėra krikščioniškosios raštijos dalis, nes bet koks tekstas, demaskuodamas save kaip fikciją, Augustino požiūriu, iš karto diskredituoja save ontologinėje plotmėje. Augustino lūkesčius atitinka tik Šventasis Raštas ar bent hagiografija (puikus pavyzdys – Conf. 8.6.14–16 aprašyti atsivertimai, įvykę perskaičius šv. Antano gyvenimą, ir sekimai juo) ir kiti bažnytiniai tekstai.

Vis dėlto, suskliaudus Augustino krikščioniškąją ontologiją ir atsigręžus į anksčiau atliktą analizę, aiškiai matyti – biblinis ar krikščioniškas tekstas taip pat save demaskuoja, įvairiais būdais indikuodamas savo šventumą ar dieviškąjį įkvėptumą, reikalaudamas iš skaitytojo kitokios prieigos negu deskriptyvus tekstas. Taip, kaip literatūrinė fikcija žadina skaitytojo įsivaizdavimą, įkvėptas krikščioniškas tekstas kviečia atsigręžti į vidinį mokytoją ar iluminaciją. Subjekto viduje slypinti neapibrėžta, skaitymo akto metu išorės dirgiklių (ženklių) įtraukiama iluminacija („vidinis mokytojas“) struktūriškai atitinka lygiai taip pat neapibrėžtumu pasižymintį ir skaitytojo sąmonėje slypintį įsivaizdavimą. Taigi įsivaizdavimas ir iluminacija yra „trejieji“ teksto suvokimo dėmenys, kurių įsitraukimas įprasmina skaitymo aktą ir leidžia įvykti transgresijai, o transgresija būtina produktyviai ir naujai patirčiai atsirasti. Vadinas, Augustino aptariamą iluminaciją iš sekuliarios perspektyvos galima matyti net kaip krikščioniškai sukontroliuotą įsivaizdavimą. Išorinio pasaulio ir *res* plotmės sąryšio su realumo plotme atskirai pagrįsti nereikia, o ženklai (*signa*) yra būtent tai, per ką pasireiškia fiktyvumas. Taigi būtent per *trijų* dėmenų, o ne per *dvių* dėmenų santykį tiek Iserio, tiek Augustino koncepcijose įgalinama transgresyvi fiktyvaus teksto suvokimo patirtis, kuri praplečia skaitytojo sąmonę, leidžia naujai pažinti tikrovę. Apibendrinami išryškinkime Iserio ir Augustino teksto suvokimo struktūros paraleles ir skirtumus:

⁶ *Quanto enim meliores grammaticorum et poetarum fabellae quam illa decipula! Nam versus et carmen et Medea volans utiliores certe quam quinque elementa variae fucata propter quinque antra tenebrarum, quae omnino nulla sunt et occidunt credentem. Nam versum et carmen etiam ad vera pulmenta transfero; volantem autem Medeam etsi cantabam, non asserebam, etsi cantari audiebam, non credebam. (Conf. 3.6.11)*

1. **Ekstratekstinės plotmės paralelė.** *Das Fiktive und das Imaginäre* ši plotmė įvardijama kaip *realumas*, Augustino hermeneutikoje – tiesiog kaip *išorė*, kūniškasis pasaulis. Tai sudaro kūrinio *repertuarą*, formuojamą *atrankos* būdu, ir apima išorinius *res*, į kuriuos nurodo ženklai.
2. **Intratekstinės plotmės paralelė.** *Das Fiktive und das Imaginäre* ši plotmė pasireiškia kaip *fiktyvumas*, provokuojantis *įsivaizdavimą*. Augustino hermeneutikoje tai pats tekstas, kaip išoriškai dirginančių, į *iluminacijos* plotmę kreipiančių ženklų (*signa*) rinkinys.
3. **Subjekto plotmės paralelė.** Į teksto suvokimą per intratekstinės ir ekstratekstinės plotmės dirgiklius įsitraukianti vidinė skaitytojo dispozicija *Das Fiktive und das Imaginäre* – skaitytojo *įsivaizdavimas*, o Augustino hermeneutikoje – subjekto viduje slypinti *iluminacija* (arba *vidinis mokytojas*).
4. **Ontologinė skirtis.** Dėl krikščioniškosios Augustino ontologijos per transgresyvią (transcendentinę) patirtį Augustinui atsiverianti plotmė yra aukščiausios įmanomos vertės tiesos pažinimas, t. y. dieviškasis žinojimas. Augustinui tai epistemologijos dalis. Iserio supratimu, teksto suvokimo metu vykstanti transgresija yra ne epistemologinė kategorija, o antropologinis modusas, nes ši inscenizavimo patirtis vis dėlto yra hipotetinė tikrovės atžvilgiu, išgyvenama *tarsi* tikrovė. Nepaisant ontologinės skirties ir jos implikacijų, visose trijose (ekstratekstinėje, intratekstinėje, subjekto) plotmėse yra struktūrinių paralelių, net jei jos įvardijamos skirtingomis sąvokomis ir skirtingame kontekste. Augustinas neišsižada dualistinio, aiškia ontologija pagrįsto mąstymo, kuris atmeta „netikras“ fikcijas, tačiau fiktyvumą ir sufikcinimo praktikas neišvengiamai įkomponuoja krikščioniškose kultūrinėse praktikose, nes šios praktikos dėl kūniškosios prigimties būdingos žmogui ir būtinos. Augustino teksto suvokimo ir galimos transgresijos struktūra izomorfiškai labai panaši į pasiūlytą Iserio. Ji peržengia binarinės tikrovės ir fikcijos opozicijos, arba siauro dualizmo, ribas. Izomorfišką transgresyvos teksto suvokimo patirties struktūrą galima pavaizduoti vizualiai:

1 pav. Transgresyvos teksto suvokimo patirties struktūrinės paralelės

Išvados

Lyginamoji Iserio ir Augustino hermeneutikos principų rekonstrukcija ir prielaidų analizė atskleidė, kad:

1. Iseris fikcijas mato kaip iš plastiškos žmogaus prigimties kylančią antropologinę būtinybę, kurią jis eksplikuoja atmesdamas platoniskąją mimesės tradiciją ir pasiūlydamas *realumo, fiktyvumo, įsivaizdavimo* triadą.
2. Augustinas neišsižada dualistinio, aiškia ontologija pagrįsto mąstymo, kuriuo remdamasis atmeta „netikras“ fikcijas, tačiau fiktyvumą ir sufikcinimo praktikas įkomponuoja krikščioniškose kultūrinėse praktikose, nes jos būdingos žmogui ir būtinos dėl kūniškos prigimties.
3. Augustino hermeneutika peržengia siauras dualizmo ribas. Fiktyvaus teksto sampratos negalima redukuoti tik į binarinę tiesos ir melo opoziciją. Augustinas (kaip ir Iseris) biblinio teksto suvokimą aiškina per ekstratekstinės, intratekstinės ir patiriančio subjekto plotmių trinarį santykį, taigi jo biblinio teksto hermeneutikoje galima matyti tam tikrą modernių receptijos teorijų anticipaciją.
4. Nepaisant skirtumų ontologiniame lygmenyje, Augustino ir Iserio teksto suvokimo ir iš to kylančios transgresyvos patirties koncepcijos artimos ir izomorfiškai panašios.
5. Abu autoriai teksto suvokimo metu vykstančią transgresiją įvardija kaip atskirą tikrovės pažinimo modusą, tačiau Iserio koncepcijoje tai vyksta per inscenizaciją, kuri patiriama *tarsi* tikrovė: plastiška žmogaus prigimtis išplečiama ir taip subjektas gali patirti save kitose galimose tikrovėse. Dėl šios patirties hipotetiškumo transgresija nėra įvardijama kaip epistemologinė kategorija. Augustino atveju fiktyvumas leidžia pranokti tiesiogines „kūniškas“ reikšmes ir patirti dievišką tikrovę per iliuminaciją. Jam tai yra epistemologijos dalis. Vis dėlto, galima manyti, kad abiem autoriams transgresija yra pagrindinė skaitymo (arba teksto suvokimo) kaip produktyvios patirties sąlyga.

Bibliografija

Šaltiniai

- Augustinas, A., 1999. *Apie mokytoją*. Vertė O. Daukšienė. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Augustinas, A., 2013. *Apie krikščionių mokslą*. Vertė D. Alekna. Vilnius: Aidai.
- Augustinas, A., 2019. *Išpažinimai*. Vertė E. Ulčinaitė ir V. Stalioraitytė. Vilnius: Hubris.
- Augustini, A., n. d. *Opera omnia: patrologiae latinae elenchus*. Città Nuova Editrice. [online] Available at: <<https://www.augustinus.it/>> [Accessed 15 July 2025].
- Iser, W., 1976. *Der Akt des Lesens: Theorie ästhetischer Wirkung*. Munich: Wilhelm Fink Verlag.
- Iser, W., 1978. *The act of reading: a theory of aesthetic response*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Iser, W., 1991. *Das Fiktive und das Imaginäre: Perspektiven literarischer Anthropologie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Iser, W., 1993. *The fictive and the imaginary: charting literary anthropology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Iser, W., 1998. The significance of fictionalizing. *Anthropoetics: The Journal of Generative Anthropology*, 3(2). [online] Available at: <http://www.anthropoetics.ucla.edu/ap0302/iser_fiction.htm> [Accessed 15 July 2025].
- Iser, W., 2002. *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas*. Vertė L. Jonušys. Vilnius: Aidai.

- Iser, W., 2010. Teksto suvokimas: estetinio poveikio teorija. Vertė L. Citavičiūtė ir L. Katkus. In: A. Jurgutienė, sud. *XX amžiaus literatūros teorijos: chrestomatija aukštųjų mokyklų studentams*, I dalis. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 21–58.
- Plato, 2016. *Laws*. Edited by M. Schofield and translated by T. Griffith. In: *Cambridge texts in the history of political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Platonas, 2014. *Valstybė*. Vertė J. Dumčius. Vilnius: Margi raštai.

Literatūros sąrašas

- Abou Dib, F., 2016. *The authority of the Bible in the light of Wolfgang Iser and Origen: gaps, fictionalization and the concept of meaning*. Master's thesis. Jordan Evangelical Theological Seminary, Amman, Jordan.
- Belfiore, E. S., 1992. *Tragic pleasures: Aristotle on plot and emotion*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Burton, P., 2007. *Language in the Confessions of Augustine*. Oxford: Oxford University Press.
- Cary, P., 2008. *Outward signs: the powerlessness of external things in Augustine's thought*. New York: Oxford University Press.
- Cullhed, A., 2015. *The shadow of Creusa: negotiating fictionality in late antique latin literature*. Translated by M. Knight. Berlin: De Gruyter.
- De Bruyn, B., 2012. *Wolfgang Iser: a companion*. Berlin and Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110245523>.
- Derrida, J., 1981. *Dissemination*. Translated by B. Johnson. London: The Athlone Press.
- Dox, D., 2004. *The idea of the theater in latin christian thought: Augustine to the fourteenth century*. Ann Arbor: University of Michigan Press. <https://doi.org/10.3998/mpub.17485>.
- Eco, U., 1995. *Six walks in the fictional woods*. Paperback ed. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Fendt, G., 1999. The (moral) problem of reading *Confessions*: Augustine's double argument against drama. *American Catholic Philosophical Quarterly*, supplement: Annual ACPA Proceedings, pp. 171–184.
- Ferrari, G. R. F., 1990. Plato and poetry. In: G. A. Kennedy, ed. *The Cambridge history of literary criticism*, 1, pp. 92–148. Cambridge: Cambridge University Press.
- Forman, R. J., 1996. *Augustine and the making of a christian literature*. Queenston: Edwin Mellen Press.
- Gramigna, R., 2020. *Augustine's theory of signs, signification, and lying*. Berlin and Boston: De Gruyter.
- Halliwell, S., 2002. *The aesthetics of mimesis: ancient texts and modern problems*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Harrison, C., 1992. *Beauty and revelation in the thought of Saint Augustine*. Oxford: Clarendon Press.
- Harrison, C., 2013. Augustine. In: J. Carleton Paget and J. Schaper, eds. *The new Cambridge history of the bible*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 676–696.
- Hau, L. I., 2016. *Moral history from Herodotus to Diodorus Siculus*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Jurgutienė, A., 2011. Iseris: literatūros skaitymas – tarp estetišės apgaulės ir egzistencinės savivokos. In: *Medijos, politika, vaizduotė: Lietuvos kultūros tyrimai*, 1, p. 112–122. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Liddell, H. G. and Scott, R., 1940. *A Greek–English lexicon*. Edited by H. S. Jones, assisted by R. McKenzie. Oxford: Oxford University Press. Available at: <https://www.perseus.tufts.edu/> [Accessed 15 July 2025].
- Maresca, M., 2025. *The injustice of idolatry: a comparative study of Augustine's City of God and Vico's New Science*. Master's thesis. Department of Literature, History of Ideas and Religion, University of Gothenburg.
- Markus, R. A., 1957. St. Augustine on signs. *Phronesis*, 2(1), pp. 60–83.
- Miller, I., 1995. St. Augustine, the narrative self, and the invention of fiction. *Qui Parle*, 8(2), pp. 54–82.
- Niederbacher, B., 2014. The human soul: Augustine's case for soul–body dualism. In: D. V. Meconi and E. Stump, eds. *The Cambridge companion to Augustine*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 125–141.
- O'Connell, R. J., 1978. *Art and the christian intelligence in St. Augustine*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- O'Donnell, J. J., 2005. Augustine's unconfessions. In: J. D. Caputo and M. J. Scanlon, eds. *Augustine and postmodernism: confessions and circumfession*. Bloomington: Indiana University Press, pp. 212–221.

- Rorty, R., 1984. The historiography of philosophy: four genres. In: R. Rorty, J. B. Schneewind and Q. Skinner, eds. *Philosophy in history: essays in the historiography of philosophy. Ideas in context*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 49–76.
- Schweiker, W., 1988. Beyond imitation: mimetic praxis in Gadamer, Ricoeur, and Derrida. *The Journal of Religion*, 68(1), pp. 21–38.
- Silverman, A., 2022. Plato's middle period metaphysics and epistemology. In: E. N. Zalta and U. Nodelman, eds. *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Available at: <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/plato-metaphysics/>> [Accessed 15 July 2025].
- Skinner, Q., 1969. Meaning and understanding in the history of ideas. *History and Theory*, 8(1), pp. 3–53. <https://doi.org/10.2307/2504188>.
- Smith, J. K. A., 2001. Staging the incarnation: revisioning Augustine's critique of theatre. *Literature and Theology*, 15(2), pp. 123–139. <https://doi.org/10.1093/litthe/15.2.123>.
- Stock, B., 1996. *Augustine the reader: meditation, self-knowledge, and the ethics of interpretation*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Stock, B., 2001. *After Augustine: the meditative reader and the text*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Stock, B., 2017. *The integrated self: Augustine, the Bible, and ancient thought*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Tamošaitis, M., 2019. Meninės reprezentacijos kritika Šv. Augustino Išpažinimuose. *Literatūra*, 61(3), p. 75–85. <https://doi.org/10.15388/Litera.2019.3.6>.
- Toom, T., 2002. *Thought clothed with sound: Augustine's christological hermeneutics in De doctrina Christiana*. Bern: Peter Lang International Academic Publishers.
- Toom, T., 2016. Augustine's hermeneutics: the science of the divinely given signs. In: T. Toom, ed. *Patristic theories of biblical interpretation: the Latin fathers*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 77–108.
- Vessey, M., 2005. History, fiction, and figuralism in book 8 of Augustine's *Confessions*. In: D. B. Martin and P. C. Miller, eds. *The cultural turn in late ancient studies: gender, asceticism, and historiography*. Durham, NC: Duke University Press, pp. 237–257. <https://doi.org/10.2307/j.ctv11cw2nz.16>.